

ÎNSEMĂNĂRI PRIVIND EVOLUȚIA SPAȚIILOR FUNERARE, „NECROPOLA CAPITALEI“, EDITURA MUSEION CHIȘINĂU, 1997

Cristina Loredana Ene

Omul a fost dintotdeauna preocupat de ideea de moarte, fenomen căruia diversele civilizații și popoare i-au dat o însemnătate și o importanță diferite, în funcție de credințele lor, de împrejurările și mijloacele de care au dispus. Pe măsura dezvoltării concepției de prelungire a vieții dincolo de moarte riturile funerare au fost privite și ele dintr-o altă perspectivă, iar problema amenajării spațiului destinat depunerii osemintelor celor dispăruți a cunoscut mai multe soluții.

Cuvântul cimitir, a cărui etimologie greacă conduce la ideea de somn, nu a avut în vremurile trecute înțelesul pe care îl dăm noi astăzi termenului. Dezvoltarea spațiului mortuar reprezentat de cimitir a urmat obiceiuri și legislații diferite, care i-au permis să cunoască cele mai diverse forme de evoluție. Elementul de bază al oricărui cimitir, monument funerar, trebuie privit dintr-o dublă perspectivă: păstrător al rămășițelor celui dispărut și păstrător al memoriei acestuia. Destinat inițial luptei împotriva uitării, evoluția monumentului funerar ne demonstrează preocuparea pentru viața de dincolo de moarte. Pe măsură ce societatea umană s-a dezvoltat, s-a perfecționat și a cunoscut forme înfloritoare de evoluție, a crescut și importanța care s-a acordat riturilor funerare și preocupării pentru păstrarea urmelor celor dispăruți.

Antichitatea cu perioada ei de înflorire deosebită a artelor nu a rămas indiferentă față de câmpul de manifestare pe care monumentul funerar l-a pus la dispoziția artiștilor. Modul de păstrare a osemintelor și grija pentru păstrarea memoriei defunctului au oferit multiple posibilități de etalare a prețurii familiei sau comunității. Astfel s-au realizat monumente mai mult sau mai puțin grandioase, însă de o deosebită valoare artistică și în care bunul gust și dorința de frumos se pot observa cu ușurință. Dar, dincolo de estetic, aceste monumente au reprezentat pentru cercetătorii domeniului un bogat material de studiu, din care au fost scoase la iveală informații despre popoare și civilizații îndepărtate.

Egiptul Antic a cunoscut o grijă predominantă pentru conservarea corpului împotriva timpului și a omului. Evoluția tehnicilor de îmbalsămare, care au tins spre perfecțiune, grija pentru efectuarea acestei costisitoare operații, sunt expresia protestului extrem împotriva realității morții. Acest fenomen a dus la realizarea unor monumente de o soliditate și o măreție impresionantă, monumente care pe lângă frumusețea lor ne dau și o imagine clară a unei lumi de mult apuse. Bogați sau săraci, monarhi sau sclavi, egiptenii erau transportați într-un mormânt cât mai inviolabil cu putință, unde potrivit credinței lor aveau să-și continue existența în regatul subteran al lui Osiris. De aceea în mormintele egiptene alături de rămășițele pământești se regăsesc decorul, mobilierul, bijuteriile, armele și alimentele celui dispărut, fie reale fie reproduse în picturi murale. Piramidele egiptene sunt departe de a fi doar niște impunătoare morminte, ele sunt o reflectare a unei culturi, a unei civilizații, a unei lumi străvechi.

În Mesopotamia concepțiile legate de supraviețuirea dincolo de moarte erau vagi, iar riturile funerare nu aveau o așa mare importanță, însă mormintele, realizate din piatră și cărămidă, conțin somptuoase mobilieri funerare, chiar din aur pentru conducători, și au fost o sursă din care cercetătorii au extras prețioase informații privind modul de viață din acele vremuri.

Grecia Antică a acordat o importanță fundamentală înmormântării, potrivit credinței că sufletul mortului lăsat fără înmormântare era condamnat să hoinărească veșnic, fără odihnă eternă. Această teamă de preumblare veșnică era mai mare decât însăși teama de moarte. Atena nu cunoaștea în acea perioadă un serviciu de pompe funebre, îndatoririle legate de funeralii revenind familiei. În funcție de metoda pentru care se opta, incinerare sau înhumare, rămășițele erau depuse în coșciuge confecționate din diferite esențe lemnoase sau în sarcofagii de argilă sau piatră. Pentru războinici și conducători se oficiau funeralii publice. Urmele necropolelor antice ateniene sunt o prețioasă sursă de informații, valoarea operelor funerare demonstrând nivelul înalt atins de civilizație.

Roma Antică a cunoscut o dezvoltare deosebită a artei funerare. Inhumarea a fost treptet înlocuită cu incinerarea, fapt ce a făcut ca aria de manifestare a talentului artistic să acopere un câmp foarte vast. Inițial mormintele se aflau în incinta orașelor, uneori chiar în locuri special amenajate în case în cazul celor înstăriți, însă în final, din motive de igienă, au fost scoase în afara zidurilor orașelor. Monumentele romane diferă în funcție de tradițiile locale, disponibilitățile financiare, ritul incinerăției sau înhumării, mergând de la simple cutii din beton sau piatră la mausolee mărețe, dominate de elemente circulare. Pe lângă formele arhitecturale complexe la care au ajuns, mormintele romane constituie și un repertoriu decorativ și iconografic deosebit-pictură, sculptură, mozaic -, inepuizabile surse de transpunere a concepțiilor despre viață și moarte ale lumii romane. Fastul, inscripțiile elegante, portretele sculptate, interesul pentru detaliul biografic de pe morminte au reprezentat peste timp un patrimoniu inepuizabil de informații pentru cei interesați. Mausolee fastuoase ale familiilor bogate sau catacombe, cimitire închise ale sărăcimii, toate erau un prilej pentru artiști să-și demonstreze talentul, să îmbine arhitectura cu sculptura. Splendida decorație interioară a unor morminte subterane compensa întinericul inerent. Împodobite cu picturi mitologice sau ornamentale, cu mozaicuri de o deosebită frumusețe, monumentele funerare romane tindeau să satisfacă dorința de ambianță somptuoasă, aspirația spre nemurire. Indiferent de calitatea execuției, mormintele erau încărcate de sensuri simbolice, de imagini figurative cu caracter funerar - portrete funerare, statui, busturi, lespezi, sculpturi în relief cu inscripții -, elemente ce au oferit peste timp prețioase informații epigrafice cercetătorilor. De o largă răspândire în lumea romană s-au bucurat sarcofagul, un mormânt costisitor, însă care oferă un spațiu larg de desfășurare talentului artistic. Compus din două părți, cutie și capac, sarcofagul era acoperit de decorații în relief ce făceau loc unor numeroase reprezentări mitologice: simboluri, metafore, teme îmbogățite, toate folosite pentru a accentua dorința de nemurire. De o calitate și varietate stilistică deosebite, sarcofagiile, redau transformările miturilor, evoluția credințelor și religiilor vechi, schimbarea concepției asupra vieții.

Mai târziu elaborarea repertoriilor iconografice cu un conținut nou, extras din povestirile biblice vor marca triumful și gloria lui Dumnezeu asupra morții, și nu pe cea a omului de rând, muritor. Tradiția creștină a înhumării și marcării amintirii celui

decedat a schimbat radical atitudinea omului față de moarte, ce devine trecerea spre adevărata viață. Moartea martirilor va fi văzută ca un triumf asupra singurei morți veritabile de care trebuie să se teamă un creștin, cea spirituală.

Concentrarea lumii culte la orașe a făcut posibilă apariția și dezvoltarea de-a lungul vremii, în diferite țări, a unor cimitire celebre prin concentrarea de morminte ale unor oameni de seamă. Treptat cimitirul nu a mai fost privit ca un simplu loc de odihnă veșnică, ci ca o enciclopedie vie, ca un muzeu de artă în aer liber, ca o concentrare într-un spațiu relativ restrâns a unei arhitecturi și arte funebre deosebite. Originea cimitirelor creștine stă în dorința credincioșilor de a fi îngropați în interiorul bisericii sau cât mai aproape de ea, cimitirul fiind inițial legat de biserică. Deseori bisericile au fost distruse, însă cimitirele sau rămășițe ale lor au rămas drept mărturie pentru o lume dispărută. Acest gen de cimitire a reprezentat pentru arta religioasă a Evului Mediu un spațiu larg de desfășurare, un cadru pentru opere remarcabile și variate: porți și ziduri interioare, capele, clopote, morminte sub diferite forme, decorații, etc. Toate aceste mici părți ce constituie cimitirul aveau arhitectura funerară, pictura, feronerie și sticlăria artistică. Modul de tratare a persoanelor decedate a dus și el la dezvoltarea arhitecturii funerare; astfel incinerarea și depunerea cenușei în urne a reprezentat momentul apariției unui monument funerar ce se încadra perfect normelor igienice, dar care era în același timp un cadru de expresie pentru artele desenului, picturii, sculpturii și un spațiu de manifestare a sentimentelor. Diferitele probleme pe care le-au cunoscut cimitirele în evoluția lor - lipsa de spațiu, epidemiile, jafurile - au impus luarea unor măsuri administrative ferme privind locul de amplasare și spațiul adecvat destinat lor.

La noi problema apariției, dezvoltării și evoluției cimitirelor este una foarte puțin cercetată, nu mulți fiind aceia care și-au îndreptat privirile spre acest subiect. Puținele pietre de mormânt păstrate și însemnările călătorilor de altădată ne confirmă faptul că în trecut înmormântările se făceau în curtea bisericilor.

În București, datorită numărului mare de locuitori, problema spațiilor de înmormântare a fost o preocupare permanentă a autorităților. Înființarea unor cimitire speciale, care să satisfacă necesitățile tuturor comunităților religioase conlocuitoare, să fie igienice și amplasate în spații corespunzătoare în același timp a necesitat ani lungi de discuții. Scoaterea lor din interiorul orașului nu a fost deloc ușoară, locuitorii temându-se că astfel hoților le va fi mult ușor să profaneze mormintele. Proiecte succesive de amplasare a cimitirelor diferitelor confesiuni în spații care să împiedice apariția epidemiilor și care să nu se lovească de protestele locuitorilor au fost rând pe rând abandonate datorită împrejurărilor vitrege - războaie, schimbarea domnitorilor, lipsa fondurilor. Însă treptat, cu pași mici, bazele cimitirelor publice au fost puse și problemele legate de amplasare și întindere au fost rezolvate. Cimitirul care a cunoscut în timp o importanță și o dezvoltare deosebită a fost cel din Calea Șerban-Vodă, cunoscut mai târziu ca Cimitirul Belu, denumirea fiindu-i dată de numele fostei curții și grădinii boierești pe locul căreia a fost amplasat. Spațiul lui a crescut și a fost amenajat permanent, în funcție de noile necesități ale comunității, devenind funcțional în 1859, când au loc primele înmormântări, deși asupra acestui an planează numeroase semne de întrebare. Treptat vor lua ființă și alte cimitire fiind astfel eliminate înmormântările pe lângă biserici. Numeroase familii înstărite vor transfera osemintele predecesorilor lor în noile cimitire nou înființate, în special în Cimitirul Belu. De-a lungul anilor, poate și

datorită faptului că în trecut pe locul său de amplasare a fost o grădină publică, Cimitirul Belu a devenit unul modern, un loc de întâlnire și de plimbare pentru bucureșteni care puteau admira mormintele-monument și cavourile devenite monumente istorice.

Gheorghe Bezviconi este unul din puținii istorici care s-au aplecat asupra studierii evoluției cimitirelor din București, cu o atenție deosebită acordată Cimitirului Bellu. Prin cercetări neobosite el a reușit să culegă informații și să ofere o istorie a evoluției cimitirelor bucureștene. Lipsit de șansa de a-și continua studiile Bezviconi și-a cultivat vocația de istoric și și-a demonstrat valoarea incontestabilă. Stau mărturie în acest sens numeroasele titluri pe care diferite instituții din lume i le-au acordat și admirația deosebită pe care Nicolae Iorga a avut-o față de tânărul istoric, în care a intuit valoarea pe care timpul a confirmat-o. Publicist autodidact, cu un stil inconfundabil, și-a uimit contemporanii prin originalitatea materialelor scrise, prin maturitatea și seriozitatea judecăților istorice emise. A debutat în publicistică în 1927 și a scris la toate periodicele românești din Basarabia sa natală. Gheorghe Bezviconi are marele merit de a pune într-o nouă lumină arhitectura funerară, demonstrând valoarea de patrimoniu a cimitirelor. El a știut totodată să depășească condiția de simplu cercetător genealogist și să scoată la iveală inepuizabilul tezaur de informații pe care un cimitir le deține. Soarta nu i-a fost deloc favorabilă, a fost chiar paznic la Cimitirul Belu, însă dăruirea, devotamentul și dorința lui de a scrie, de a așterne pe hârtie descoperirile făcute, de a realiza o operă trainică au fost mai puternice.

Valoarea bogatului material oferit de Cimitirul Belu, frumusețea monumentelor funerare, l-au făcut pe Gheorghe Bezviconi să-și îndemne contemporanii să privească acest spațiu de odihnă eternă cu alți ochi: ca pe un adevărat muzeu de artă, cum demonstrează în articolul din 1959 intitulat „Cimitirul Bellu din București. Muzeu de sculptură și arhitectură” apărut în revista „Monumente și muzee”. Acest articol a stat la baza operei la care Gheorghe Bezviconi a lucrat o mare parte din viață și pe care din nefericire nu a avut șansa să o vadă publicată. După îndelungate demersuri ale soției sale, Tatiana Bezviconi, în 1972 lucrarea „Necropola capitalei” vede lumina tiparului, cu o prefață a lui Dan Berindei și mici completări realizate de soție.

Ultima ediție a lucrării a apărut la *Editura Museion din Chișinău* în 1997, sub îngrijirea editorului Iurie Colesnic care scrie și prefața - o emoționantă prezentare a unui destin zbuciumat și tragic. Partea centrală a volumului se intitulează „Cimitirele” și reprezintă o listă a numelor celor înmormântați în locurile de odihnă veșnică bucureștene și în special în Cimitirul Belu, prezentate în ordine alfabetică. Autorul oferă și o notă explicativă - „Lista celor înmormântați în cimitirele capitalei, mai ales în Cimitirul Belu” - în care arată că a folosit pentru prezentare numele de familie, prenumele, uneori și prenumele tatălui, anii vieții, figura și locul unde este înmormântat fiecare. Această catalogare pe număr de parcele oferă o localizare perfectă pentru orice nume de persoană dorim să căutăm. Conținutul lucrării este întregit de capitolul „Istoricul cimitirelor din București”, în care autorul dă informații exacte privind evoluția și dezvoltarea acestor spații, rod al unor cercetări asidue. Regăsim și o prezentare intitulată „Monumente de artă” -, capitol în care autorul scoate în evidență valorile artistice aflate în Cimitirul Belu. Sunt prezentați aici artiștii cei mai valoroși cu lucrările lor - Karl Storck, Ion Georgescu, Carol Storck,

Frederic Storck, Oscar Späthe, Dumitru Paciurea -, dar sunt date informații și despre artiști cu mai puține lucrări, mai puțin cunoscuți sau străini cărora li s-au comandat lucrări - Constantin Bălăcescu, D. Mățăuanu, O. Han, Rafaelo Romanelli, etc. Pentru fiecare lucrare este indicat și anul execuției. Cum era de așteptat în capitolul intitulat „Studierea cimitirelor“ Gheorghe Bezviconi subliniază importanța studierii bogatului material pus la dispoziția cercetătorului interesat de Cimitirul Belu, studierea lui căpătând semnificații științifice în opinia autorului. Volumul mai conține și lista numelor eroilor de pe Pantheon, realizată de Tatiana Bezviconi și se încheie cu o traducere din limba rusă intitulată „Paznic la cimitir“, scrisă tot de soția autorului, care prezintă dramaticul moment din viața lui Gheorghe Bezviconi reprezentat de perioada în care a fost paznic la Cimitirul Belu.

Purtând subtitlul „Dicționar enciclopedic“ lucrarea „Necropola Capitalei“ este un util instrument de lucru pentru cei ce se ocupă de istorie bucureșteană și nu numai.

The cemetery Belu – the most important necropolis of the Romanian Capital – Bucharest

The book published at Chișinău, dedicated to the Belu cemetery – rightfully considered as the main necropolis of the Romanian Capital – gave the authoress the opportunity to write an essay about the tradition of erecting funerary monuments, starting with the Antiquity, Gheorghe Bezviconi, a reputed scientist from Basarabia, wrote a history of the Bucharestan cemeteries, mentioning mainly the funerary monuments works of famous sculptors, and dedicated to noted personalities of the public life.